

Gen. Józef Haller i jego powiązania z Jasłem

Niziołek Joanna
Klasa IV ts.
pod opieką mgr Ewy Rączki

Spis treści

Rozdział I	3
Sytuacja polityczna na ziemiach polskich pod koniec XIX wieku i na początku wieku XX.	3
Rozdział II	4
Powstanie i działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Galicji pod koniec XIX wieku Gen. Józef Haller i jego praca w „Sokole”.	4
Rozdział III	7
Budowa siedziby dla jasielskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” – 1904 r. pierwsza wizyta Józefa Hallera w Jaśle.	7
Rozdział IV	10
Formowanie Legionu Wschodniego 1914 r. – drugi pobyt gen. Józefa Hallera w Jaśle.	10
Rozdział V	12
Rok 1932 – trzeci pobyt gen. Józefa Hallera w Jaśle.	12
Bibliografia	16

Rozdział I

Sytuacja polityczna na ziemiach polskich pod koniec XIX wieku i na początku wieku XX.

Wskutek pierwszego rozbioru Polski w 1772 r. Jasło i region jasielski przeszły pod panowanie austriackie. Z ziem oderwanych od państwa polskiego Austria utworzyła odrębną prowincję, zwaną Królestwem Galicji i Lodomerii. Rok 1795 przyniósł natomiast III rozbiór Polski, w którym uczestniczyły Austria, Rosja i Prusy, a który położył ostatecznie kres istnieniu państwa polskiego.

Pod kierunkiem niemieckiego elementu urzędniczego poddano gruntownej reorganizacji administrację ziem zagarniętych przez Austrię, na czele całej prowincji postawiono gubernatora z siedzibą we Lwowie. Anektowane ziemie zostały obciążone wysokimi podatkami i stały się przedmiotem dotkliwego wyzysku gospodarczego. Równocześnie stosowany był ucisk germanizacyjny ludności zamieszkującej na tych terenach.

Podobnie jak cała Galicja, tak i cały rejon jasielski przeżywał w latach sześćdziesiątych XIX wieku poważne przeobrażenia polityczno – ustrojowe, które miały wpływ na wszystkie dziedziny życia gospodarczego, kulturalnego i społeczno – politycznego. U podstaw tego przełomu, jaki zaznaczył się w miejscowych stosunkach, leżały narastające ruchy socjalne i narodowowyzwoleńcze narodów ujarzmionych przez monarchię habsburską: Polaków, Czechów, Słowaków, Węgrów, Ukraińców, Serbów i Włochów. Wskutek osłabienia aparatu państwowego Austrii przez rewolucję 1848 r. i przegrane wojny z Francją, Piemontem i Prusami, trudno było utrzymać w ryzach podbite narody. Ta sytuacja doprowadziła do złagodzenia ucisku narodowego i obdarzenia poszczególnych prowincji państwa instytucjami autonomicznymi i samorządowymi. W wyniku przeobrażeń polityczno – ustrojowych, jakie dokonały się w latach 1859 – 1873 wprowadzono na terenie Galicji w szkolnictwie, administracji i sądownictwie język polski. Ucisk narodowy przejawiał się m.in. w formie dyskryminacji ekonomicznej kraju, który był traktowany jako agrarno – surowcowe zaplecze dla uprzemysłowionych terenów zachodnio-austriackich.

Przeprowadzone reformy otwierały nowy okres w dziejach regionu, we wszystkich dziedzinach życia społeczno – politycznego, na które miało wpływ konserwatywne ziemiaństwo. W wyniku tego w 1868 roku Jasielski Urząd Powiatowy został przekształcony w Starostwo Powiatowe. Wówczas rozwija się w tym regionie górnictwo naftowe, a w Niegłowicach pod Jasłem powstaje nowa rafineria. Następuje powolny rozwój miasta Jasła i okolic, wyrazem tego są budowane nowe domy mieszkalne, budynki publiczne i nowe gimnazjum.

Rozdział II

Powstanie i działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Galicji pod koniec XIX wieku Gen. Józef Haller i jego praca w „Sokole”.

Od roku 1867 w Galicji istnieje Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Najstarszym gniazdem była „Macierz” we Lwowie. Stopniowo również w innych miastach Galicji powstają gniazda Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Haller zetknął się z „Sokołem” jeszcze jako uczeń, ponadto, sokoli zaimponowali mu na zjeździe grunwaldzkim w Krakowie, który odbył się 15 lipca 1910 r. Głównym punktem tego zjazdu było odsłonięcie pomnika grunwaldzkiego ufundowanego ze składek Polaków. Tutaj też pierwszy raz Haller zetknął się z Ignacym Paderewskim. Dlatego też gdy w związku z przejściem na emeryturę Haller miał dużo wolnego czasu, to postanowił zaangażować się w „Sokole”. Najprawdopodobniej już w 1912 roku został wojskowym instruktorem, co zmuszało go do częstych wizytacji i rozjazdów. „Sokół” galicyjski liczył wówczas 247 gniazd i 29 tys. członków.

Organizacja „Sokół” skupiała szerokie warstwy społeczne, a szczególnie młodzież. Przez ćwiczenia fizyczne uczyła ona jednorodnego działania, wpajała dyscyplinę i karność. Gdy zakładano pierwsze gniazda sokole podkreślano, że spełniać one mają rolę organizacji, która ma w niewoli krzepić dumę narodową, nawiązywać do najszlachetniejszych czynów minionych pokoleń, do zrywów powstańczych i przez to rozwijać poczucie przynależności do narodu. Choć było to zrzeszenie gimnastyczne, to w wielu rejonach faktycznie było klubem spotkań towarzyskich (charakter działalności „Sokoła” zależał od jego lokalnego kierownictwa). Piastowanie funkcji prezesa gniazda podnosiło prestiż wśród Polaków. Haller był propagatorem militaryzacji „Sokoła”, a rozpoczęło ją gniazdo krakowskie w 1910 r. pod kierunkiem Szczęsnego Rucińskiego. Wiedział on, że również bardzo prężnie rozwijają się polskie stowarzyszenia wojskowe o charakterze lewicowym np. Strzelec, Związek Strzelecki, a kierowane były przez współpracowników Józefa Piłsudskiego.

Jesienią 1912 r. odbył się XX zjazd delegatów „Sokoła”. Po zjeździe Przewodnictwo Związku Sokolego z prezesem Ksawerym Fiszerem, wysłało instrukcje do gniazd sokolich, mówiące o tworzeniu u siebie STAŁYCH DRUŻYN SOKOLICH (SDS) o charakterze zmilitaryzowanym.

W marcu 1913 r. do składu Komendy „Sokoła” dołączył c. k. kpt. rez. Józef Haller. Najprędzej powstają SDS we Lwowie, a Haller wchodzi w skład kierownictwa „Macierzy”.

Kapitan Józef Haller.

Zachowały się konspekty na ćwiczenia polowe opracowane przez Hallera. Już w styczniu 1913 r. poprowadził on marsze z Zimnej Wody do Zboisk. Celem tych szkoleń było nauczanie młodych tyraliery, tworzenia szyku zwartego, rozwiniętego w jednym i dwóch rzutach, pochód w kolumnie, tworzenie i posuwanie się w szyku bojowym. Aż do roku 1914 Józef Haller angażował się w działalność Towarzystwa gimnastycznego „Sokół”, w jego reformowanie i rozwijanie form szkolenia na kursach podoficerskich i oficerskich.

Na terenie Lwowa na początku XX w. działają Oddziały Ćwiczebne, formowane w Galicji Wschodniej, były one bezpośrednim poprzednikiem harcerstwa. Od listopada 1909r. te Oddziały podjęły współpracę z Towarzystwem Gimnastycznym „Sokół”, które posiadało rozbudowaną infrastrukturę obiektów. Za jednego z „ojców” harcerstwa uchodzi Andrzej Małkowski, który przetłumaczył podręcznik gen. Roberta Baden – Powella, twórcy *skautingu* w Anglii. *Skauting*, czyli polskie harcerstwo rozwijało się na ziemiach Galicji coraz prężniej, a przy „Sokole” mogło istnieć w pełni legalnie. Skautami zostawała młodzież szkolna, a instruktorami byli nauczyciele. Z czasem „Sokół” zawłaszczył sobie harcerstwo. Józef Haller był jednym z jego sympatyków, a zainteresował się tym ruchem, ponieważ w swej wizji militarnej widział skautów w roli zwiadowców. Jako instruktor „Sokoła” był na letnim kursie skautowym w Skolem, wśród lasów nad rzeką Opór. Propagował w społeczeństwie polskim *skauting* - harcerstwo, zachęcał do jego popierania, aby dobrze wychować i ukształtować młode pokolenie Polaków.

Andrzej Małkowski wśród Lwowskich skautów.

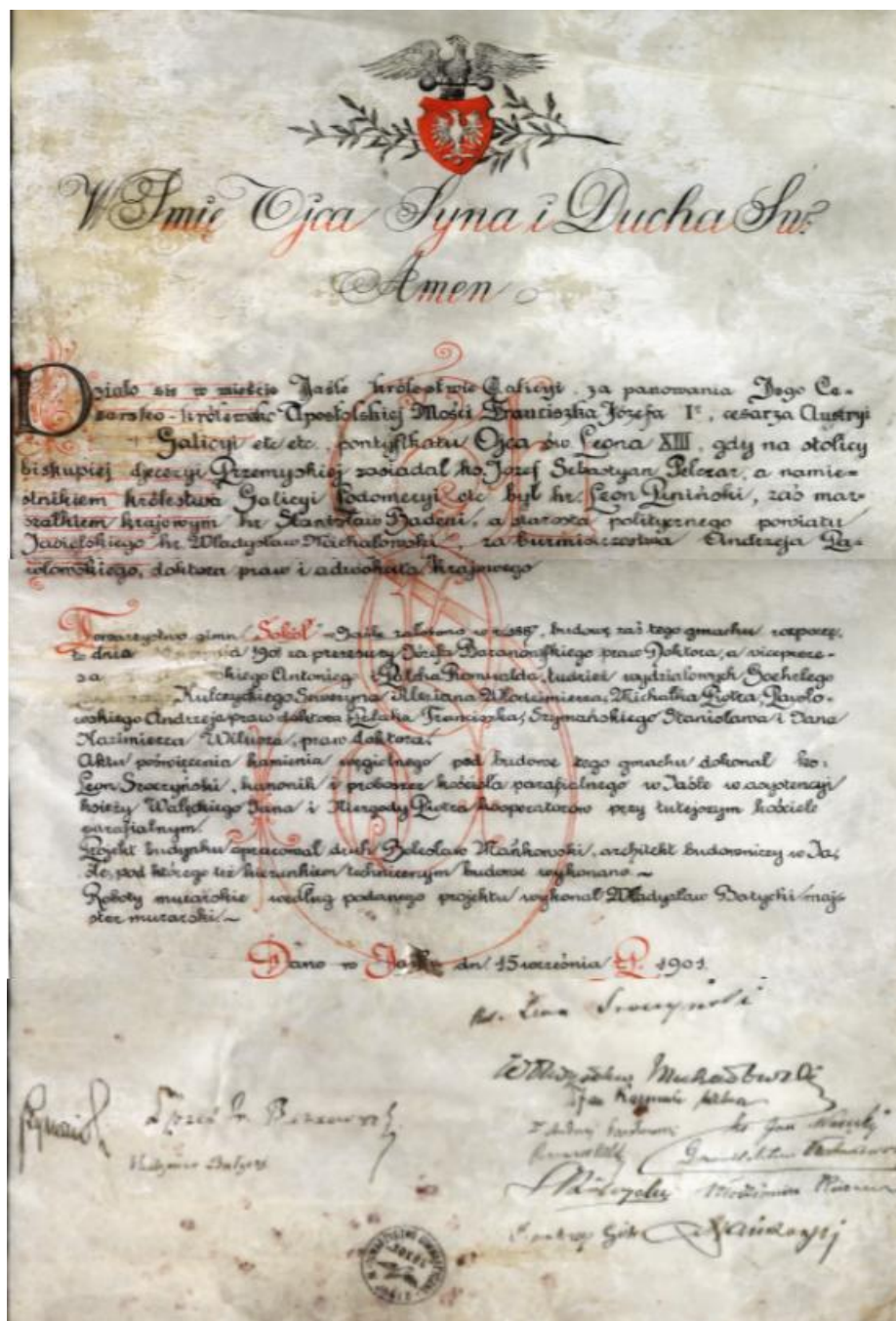
Rozdział III

Budowa siedziby dla jasielskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” – 1904 r. pierwsza wizyta Józefa Hallera w Jaśle.

Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Jaśle zostało założone w 1887 roku. Na jego powstanie miały wpływ działające już inne Towarzystwa jak np.: prężnie działające we Lwowie, Krakowie i Tarnowie. Idea jasielskiego „Sokoła” zrodziła się wśród inteligencji jasielskiej, a jego założycielami byli inż. Seweryn Ryszkowski, były członek „Sokoła” lwowskiego, oraz Karol Biegański z „Sokoła” tarnowskiego. W owym czasie miasto Jasło posiadało około cztery i pół tysiąca mieszkańców. Grupę założycielską tworzyła inteligencja, między innymi Klemens Sienkiewicz – dyrektor gimnazjum, Roman Gabryszewski – starosta jasielski, dr Karol Biegański, inż. Seweryn Ryszkowski i Adolf Gawlewicz – profesor gimnazjum. Pierwszym prezesem „Sokoła” był Romuald Palch, bogaty właściciel dóbr ziemskich, który świadczył znaczną pomoc finansową dla Towarzystwa. Był jednym z członków budowy sokołni, przyczyniając się także materialnie do jej budowy.

W październiku 1897 r. „Sokół” objął w posiadanie plac darowany przez gminę. Do magistratu wniesiono w dniu 7 marca 1899 roku podanie o zatwierdzenie planów budowy sokołni – budynku, zaś 20 kwietnia 1899 roku został podpisany akt darowizny budowlanej. Akt wmurowania kamienia węgielnego pod budynek sokołni w Jaśle nastąpił 10 sierpnia 1901 roku. Budowa sokołni została zakończona w roku 1903 i usytuowana u zbiegu ulic Czackiego i Sokoła. Budynek ten w latach 1914 – 1918 kilkakrotnie był zamieniany na kwatery i magazyn armii austriackiej. Po I wojnie światowej budynek został wyremontowany i służył Towarzystwu do roku 1939.

Podstawą działalności Towarzystwa był statut normujący najważniejsze sprawy i zasady obowiązujące członków oraz cele i zadania, które jasielskie Towarzystwo realizowało poprzez utrzymanie zakładu gimnastycznego dla członków i udzielanie w nim nauki gimnastyki z uwzględnianiem gier i zabaw gimnastycznych oraz ćwiczeń sportowych. Utrzymywano szkołę gimnastyczną dla uczniów i uczennic, udzielano nauki szermierki, jazdy konnej, wisłowania, pływania, ślizgania na łyżwach, strzelania do celu, itp. Rozwijano kształcenie kadr nauczycielskich, urządzano strzelnice i ćwiczenia polowe, ćwiczenia publiczne i zawody. Organizowano wycieczki połączone z ćwiczeniami, różne odczyty, wykłady, wspólne obchody świąt rocznic narodowych i zabawy towarzyskie. Wymienione normy statutowe pozwalają stwierdzić, iż głównym celem Towarzystwa było fizyczne odrodzenie narodu za sprawą organizowania ćwiczeń fizycznych dla dorosłych i młodzieży.

Akt erekcyjny Towarzystwa „Sokół” w Jasle.

Począwszy od roku 1894 ruch sokoli w Jasle notuje wzrost liczby członków do około stu osób. Stan ten utrzyma się do roku 1903, czyli do czasu wybudowania własnego budynku – sokolni. To wydarzenie spowoduje gwałtowny prawie dwukrotny wzrost liczby członków do około 185 w latach 1910 – 1914.

Sokolnia w Jaśle.

Do tak prężnie działającego Towarzystwa Gimnastycznego w Jaśle w 1904 roku przybył Józef Haller.

Gen. Józef Haller w dniu 15 IX 1904 r. przebywał w Jaśle jako organizator Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”

Rozdział IV

Formowanie Legionu Wschodniego 1914 r. – drugi pobyt gen. Józefa Hallera w Jaśle.

W okresie poprzedzającym I wojnę światową jasielski „Sokół” prowadził działalność paramilitarną oraz stworzył Stałą Drużynę Sokola (SDS). Głównym celem było przygotowanie społeczeństwa do walki z zaborcami. W Jaśle Drużyny Sokole i Związek Strzelecki w 1914 roku współpracowały ze sobą. Odbывały się wspólne ćwiczenia wojskowe grup jasielskich łącznie z oddziałami ze Żmigrodu, Dębowca i Kołaczyc. Przeszkolone i uzbrojone oddziały były odsyłane do Sanoka, gdzie formowano – Legion Wschodni, pod dowództwem gen. Józefa Hallera i do Krakowa, a tam formowano – Legion Zachodni pod dowództwem Józefa Piłsudskiego. Ogólnie z terenu Jasła zmobilizowano 400 legionistów, z czego do 3 września 1914 roku do Legionu Wschodniego wcielono 36 żołnierzy z Jasła.

Część wojska Legionu Wschodniego kwaterowała w Dębowcu w szkole i klasztorze saletynów. Byli to legioniści z Galicji, Warszawy, Poznania, między innymi porucznik Stanisław Gibess Warski, Tadeusz Dalbor, dr Bielecki, Wiktor Wolski, Józef Lewicki, Władysław Starożyński, dr Edward Loth i inni. W dniu 1 września 1914 r. przybył na inspekcję wojskową do klasztoru dowódca Legionu Wschodniego, podpułkownik Józef Haller. Podpułkownik wraz z legionistami uczestniczył we mszy świętej odprawianej w dębowieckiej kaplicy klasztornej, podczas której ks. dziekan Zygmunt Kwieciński w asyście ks. proboszcza Zygmunta Męskiego, oraz superiora Salomona Schalbettera i kapelana pierwszego batalionu Legionów o. Damiana Hławy, pobłogosławił szable zgromadzonych legionistów. Następnie kilku oficerów i żołnierzy piechoty, na czele z Józefem Hallerem, złożyło ślub, iż jeśli Polska odzyska wolność i niepodległość oraz jeśli ocaleją i powrócą zdrowi z frontu, to w dowód wdzięczności udadzą się wraz z rodzinami na pielgrzymkę do Dębowca, aby podziękować Panu Bogu przez wstawiennictwo Matki Bożej Saletyńskiej. Podpułkownik polecił wówczas przed obrazem matki Bożej Saletyńskiej siebie i swoje legiony, oddając się w Jej opiekę.

Sanktuarium w Dębowcu i klasztor o. Saletynów.

Na rozkaz Wydziału Wojskowego Sekcji Wschodniej Naczelnego Komitetu Narodowego we Lwowie Legion Wschodni wznowił marsz na zachód. W dniu 12 września 1914 r. czołówka oddziałów z podpułkownikiem Józefem Hallerem przybyła do Jasła. Ostatecznie w powiecie jasielskim znalazło się 6 tysięcy ochotników. Wojsko zostało zakwaterowane w głównym budynku gimnazjum. Do oddziałów w Jasłę dotarł ppłk Fijałkowski. Właśnie w Jasłę dokończono „uwojskowanie” Legionu. Na wzgórzach Węglowskich, wśród strug deszczu, Haller kierował ćwiczeniami wszystkich zdrowych ochotników. Potem ustalono nowy podział legionów na bataliony, podzielono je między dwa pułki. We wrześniu dowództwo nad kompaniami otrzymali m.in. Czesław Pieniążkiewicz i Andrzej Waiss. Lekarzem pułkowym został Edward Loth, zaś kapłanem o. Damian Węgiel. Wobec zmieniającej się sytuacji na froncie podjęto decyzję o przejściu Legionu z Jasła do Mszany tj. o 120 km na zachód. Legiony Wschodni i Zachodni pod koniec 1914 r. zostały przeformowane na trzy brygady i podlegały austriackiemu dowództwu, biorąc udział w walkach (Haller toczy ciężkie boje w Karpatach). Następnie 20 września 1916 r. legiony przeformowano w Polski Korpus Posiłkowy, a od 1917 roku w Polską Siłę Zbrojną.

Ten drugi pobyt Józefa Hallera w Jasłę, pokazał jak wielkim szacunkiem darzy generała społeczność jasielska. Jego pobyt w Jasłę został upamiętniony plakietką tłoczoną w cynkalu o średnicy 8,5 cm z wizerunkiem prawego profilu w czapce rogatywce i z jego podpisem.

Walki 3 PP w Karpatach – grudzień 1914 r.

Rozdział V

Rok 1932 – trzeci pobyt gen. Józefa Hallera w Jaśle.

Po zakończeniu I wojny światowej na terenie Jasła nadal prężnie działał „Sokół”. W latach międzywojennych od 1918 do 1939 „Sokół” stawał się bardziej otwartym na różne ideologie polityczne, ze względu na mnogość partii politycznych, jakie w tym czasie działały na terenie Polski.

Mimo iż główny cel jakim była walka o wolność i zachowanie polskości nie miały już miejsca, to „Sokół” w swej działalności opierał się na statucie z lat poprzednich. Dlatego też stał się w tym czasie ośrodkiem kulturalnego i sportowego życia. Przede wszystkim dbano o przygotowanie fizyczne ludzi młodych, a wiodącą rolę odgrywał aspekt zdrowotny i sportowy, ściśle związany z potrzebami wojska, a nie polityki. Ćwiczenia gimnastyczne Towarzystwo prowadziło wedle zapotrzebowania wojska poprzez np.: ćwiczenia z lancami. W latach 1912 – 1914 „Sokół” szkolił przyszłych członków Drużyn Bartoszewskich.

Od 1 stycznia 1926 r. stworzono z 12 druhów drużynę przysposobienia wojskowego, początkowo prowadzoną wyłącznie przez siły sokole, a od dnia 15 maja 1926 r. pracę tę przejął osiadły na stałe w Jaśle oficer wojskowy, por. Krassowski. Okręg jasielski należał do IV Batalionu Dzielnicy Krakowskiej.

W dniu 17 września 1932 r. do Jasła przybył na specjalną inspekcję do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” gen. Józef Haller – była to trzecia wizyta generała w Jaśle. Odbывał on wówczas inspekcję placówek Związku Hallerczyków w województwach południowych Polski. Prezesem „Sokoła” był Tadeusz Flis. Generał na stacji kolejowej w Jaśle został uroczystie powitany przez młodzież szkolną i społeczność jasielską. Było to pamiętne wydarzenie dla ówczesnych mieszkańców Jasła.

Powitanie gen. Józefa Hallera z kwiatami przez młodzież szkolną
(fot. ze zb. M. Haydukiewicz)

**Powitanie gen. J. Hallera na stacji kolejowej w Jaśle we wrześniu 1932 r.
Po lewej stronie w okularach stoi notariusz Zarytkiewicz, po prawej zaś w mundurze
stoi Tadeusz Flis – prezes „Sokoła”.**

Ten pobyt w Jaśle po kilkunastu latach miał także aspekt wypełnienia ślubów złożonych w 1914 roku Matce Bożej Saletyńskiej. W dniu 17 września 1932 r. gen. Józef Haller z delegacją żołnierzy przybył z dziękczynną pielgrzymką do Dębowca do sanktuarium o. Saletynów. Wówczas generał złożył przy ołtarzu Matki Bożej Saletyńskiej, jako dar wotywny, swój order *Virtuti Militari* 5 klasy, dziękując Bogu za wstawiennictwo Maryi i za wysłuchanie jego prośby.

Z Jasła i okolic do wojska gen. Józefa Hallera wstępowało bardzo wielu mężczyzn. Uczeń naszej szkoły Arkadiusz Bęben odnalazł w swojej rodzinie ślady hallerczyków. Jego pradziadek Jan Gembarowski zamieszkały Szerzynach od 1917 r. do 1920 r. był żołnierzem i brał udział w walkach, był w niewoli włoskiej i Armii Błękitnej Hallera. W pracy zamieszczono kserokopię książeczki wojskowej Jana Gembarowskiego.

Budynek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Jaśle przed wybuchem II wojny światowej oraz jego stan po zakończeniu działań zbrojnych II wojny światowej.

Obecny stan budynku Towarzystwa Gimnastycznego w Jaśle, obecnie znajduje się tu kino „Syrena”.

Bibliografia

1. Orłowski M., *Generał Józef Haller 1873 – 1960*, Wydawnictwo ARKANA, 2007.
2. Aksamitek S., *Generał Józef Haller. Zarys biografii politycznej*, Katowice 1989.
3. Świstak Z., *Związek strzelecki w jasielskim*, Jasło 2008.
4. Ks. Jamiol P. MS, *Historia Dębowca*, Kraków 2009.
5. Jalościńska F., *Kalendarium Dziejów Jasła od 1901 do 1938 roku*, Jasło 2006.
6. Moskał E., Moskał Z., *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Jaśle (1887 – 1959)*.
7. *Szczęśniak a., Wojna polsko – bolszewicka 1918 – 1920, Warszawa 1991.*